

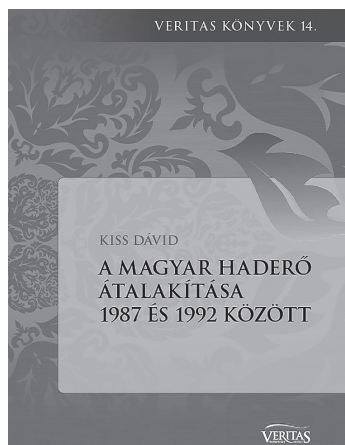
Szenes Zoltán ny. vezérezredes:

A HADERŐ-ÁTALAKÍTÁSOK KEZDETE

Kiss Dávid: A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között című kötetről

2018 végén jelent meg Kiss Dávid, a VERITAS Történetkutató Intézet történész kutatójának könyve a rendszerváltozás kori haderő-átalakításról. A könyv – levéltári kutatások és a korszak vonatkozó szakirodalmának feldolgozása alapján – a magyar haderő átalakításának történetét mutatja be 1987-től 1992-ig. A kezdő időpont azért fontos, mert akkor indult meg a Néphadsereg Varsói Szerződésen belüli nonkonform átszervezése, amely aztán 1989-ben kulminált a Németkormány honvédelmi reformjával. Az 1987-es átszervezéssel (Rubin-feladat) az akkori honvédelmi vezetés – Oláh István és Kárpáti Ferenc minisztersége idején – a haderő új politikai körülmények közötti racionalizálási lehetőségeit kereste. Megjegyzendő, hogy az akkori hatadosztályból három hadtestet alakítottak ki, ma pedig három dandárunk van. Fontos a kutatott időszak záró időpontja is, ugyanis 1992-re fejeződött be az első, rendszerváltozás utáni biztonság- és védelempolitikai koncepció kidolgozása, amit az Országgyűlés (OGY) 1993-ban fogadott el.¹ A Veritas Könyvek sorozat 14. kötete érdekes olvasmány: a figyelmes olvasó *közvetlen összefüggéseket fedezhet fel* a most zajló haderő-megújítás (a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program) és a rendszerváltozást elindító haderőreform között.

A könyv tíz fejezetet tartalmaz, amelyben az I. fejezet a hadsereg életét befolyásoló politikai helyzetet vázolja fel, a II. fejezet röviden összefoglalja a hadsereg 1945–1992 közötti történetét, a III. fejezet a Nemzeti Kerekasztal előtti jogszabályi helyzetet tisztázza, a IV. fejezet a pártok haderőprogramjait ismerteti, az V. fejezet az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) hadsereggel kapcsolatos felfogását tárgyalja, a VI. fejezet már a rendszerváltás időszakának törvényi változásait mutatja be. A VII. fejezettől (90. o.) kezdődnek a haderővel kapcsolatos kérdések, az önálló védelmi koncepció (doktrína) ismertetése. A VIII. fejezet mutatja be a Honvédelmi Minisztérium (HM) és a Magyar Honvédség (MH) helyét és szerepét az új állami struktúrában, a IX. fejezet az MN/MH parancsnokságát és központi szerveit írja le, végül a X. fejezet az MH szervezeti átalakítását (Rubin-, Bakony-, Gerecse-, Gamma-feladat) értékeli a levéltári dokumentumok alapján.

¹ 11/1993. (III. 12.) OGY határozat: A Magyar Köztársaság biztonságpolitikájának alapelvei. 1993. 03. 12. http://www.grotius.hu/doc/pub/XEUMGG/2009_128_ignath_eva.pdf; 23/1993. (IV. 23.) OGY határozat a Magyar Köztársaság honvédelmének alapelveiről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=993H0027>. OGY (Letöltés időpontja: 2019. 05. 26.)

A könyv 356 oldal terjedelmű, amelyből 96 oldal melléklet, az átszervezések strukturális, diszlokációs és szervezeti felsorolása. A kitűnő monográfiát Fodor Lajos vezérezredes és Markó György hadtörténész bírálta.

A vizsgált időszakban e könyvrecenzió írója a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tanácskezelője, majd 1991-től a Magyar Honvédség Parancsnoksága (MHP) Anyagi-Technikai Főcsoportfőnökség (ATFCSF) hadtápcsoportfőnöke volt. Számos emlék és élményem maradt ebből az időszakból, amelyekről a szerző is részletesen ír: az „északi, déli, keleti, délkeleti” irányokban való háborús tervezésről (97. o.), vagy például a „Felhő” fedőnevű feladatról, amikor megterveztük, hogy mennyibe is kerülne egy modern hadsereg. Akkor ez 1500 Mrd Ft-ot igényelt volna, de az 1991. évi védelmi költségvetés csak 76 Mrd Ft volt, amiből az Országgyűlés 54,5 Mrd Ft-ot hagyott jóvá (205. o.). Nem tudtuk, hogy a szuperfejlesztési feladat miért kapta a „Felhő” kódnevet (az akkori legenda szerint azért, mert olyan messze voltunk ettől, mind a felhők a Földtől; de még az is lehet, hogy az elnevezés Kéri Kálmán vezérezredestől származik, aki az ilyen típusú tervezést csak „felhőtologatásnak” nevezte [111. o.]).

A könyv megfelelő nemzetközi és hazai politikai háttérrel ad a védelempolitika vizsgálatának, nemzetközi és hazai politikai történések foglalják keretbe a hazai haderő-átalakítás kezdeti koncepcióját. A szerző jól ragadja meg – és mutatja be – a folyamat nemzetközi jellegét és meghatározottságát (a „peace dividend” [a béke osztalék] politikai szlogen; nincs ellenségkép; a haderők leszerelése, új helyzethez való igazítása).

Magyarországon a szovjet típusú tömeghadseregből kis létszámú, az ország védelmére elegendő nemzeti haderőt kellett kialakítani. A fő okokat jól járja körül a szerző: a szovjet csapatok kivonása, az európai hagyományos fegyveres erőkről (CFE) szóló szerződés (1990. november 19.) következményei, az ország nyitása a nemzetközi szerepvállalás felé (tavaly volt 30 éves az ENSZ magyar békefenntartás!), az ország honvédelmi koncepciójának kialakítása „a légtüres térben”. A Varsói Szerződés megszűnése és a Szovjetunió felbomlása (1991) véget vetett a tömbpolitikán alapuló bipoláris világrendnek és jelentősen csökkentette az európai kontinensen az államok közötti nagyméretű háborúk esélyét. Ez az európai országok többségében magával hozta a védelmi kiadások és a haderők létszámának jelentős csökkentését, valamint a haderőreform szükségességét. Így történt ez Magyarországon is, ahol 1989–1990-ben hajtották végre a Magyar Honvédség első, nagyobb mértékű átalakítását és létszámcsökkentését.

Igen izgalmas olvasmány a könyv IV. és VII. fejezete. A parlamenti pártok, különösen az ellenzéki pártok (SZDSZ, MSZP, FIDESZ, MDF, KDNP, FKGP) programjaikban általános politikai kérdésekkel foglalkoztak, konkrét haderő-átalakítási tervvel nem rendelkeztek. Az MDF például a kvázi semlegesség mellett érvelt, a FIDESZ pedig hosszú távon a sorozás felszámolását és a hivatásos haderő kialakítását tartotta fontosnak. A VII. fejezet a védelmi koncepcióval kapcsolatos vitákat ismerteti: hogyan alakult ki az önálló (Für Lajos honvédelmi miniszter elhíresült kifejezése szerint „körkörös”) védelmi doktrína, amit az OGY csak 1993-ban hagyott jóvá. Jól látható a kutatásokból az első évek „reagáló” biztonság- és védelempolitikai gondolkodása, amelyeket az események (például Barcs bombázása, berepülések, menekültek stb.) jelentősen formáltak. A könyv tárgyalja ugyan (a 36–37. oldalon) az 1989. november 30-i minisztertanácsi haderőreformot, amit Németh Miklós jelentett be 1989. december 1-jén, azonban a koncepció sokkal erőteljesebb, nagyobb hatással volt az MH fejlődésére, mint ahogy azt a szerző leírja. Sőt, nemcsak az első kormányzati ciklusra volt hatással, de legfőbb kérdései végighúzódnak az elmúlt harminc év haderő-átalakításain, reformjain, transzformációs változásain vagy újjáépítésein...

A reformkoncepció legfontosabb elemei a következők voltak: 1. új haderő-irányítás; 2. a Magyar Néphadsereg 30–35%-os létszámcsoökkentése; 3. a védelmi költségvetés csökkentése; 4. a hadiipar helyzetének rendezése a fejlesztés érdekében; 5. a Polgári Védelmi Parancsnokság átalárendelése a HM-től a BM-hez. A koncepciót gyakorlatilag az Antall-kormány is elfogadta, kiegészítésére csak a hadsereg depolitizálása, a területvédelem kiépítése területén történtek új intézkedések. *A reform valamennyi eleme szinte napjainkig jelen volt a honvédelmi átalakításokban, ami azt mutatja, hogy a honvédelem meghatározó kérdéseiről van szó.*

1990-ben a Honvédelmi Minisztériumból „kivették” a hadsereg katonai vezetését, és létrehozták a *Magyar Honvédség Parancsnokságát* (MHP). A „kettéválasztott” vezetés az átalakítások egész sorát indította el hadászati és hadműveleti szinten. 1991. november 11-én megszűnt az 5. Hadsereg Parancsnoksága, felszámolták a hadtestvezetési szintet, Székesfehérváron létrehozták a Szárazföldi Csapatok Parancsnokságát, a légvédelmi és repülőszervezetek vezetésére pedig Veszprémben megalakult a Légvédelmi Parancsnokság. A következő nagy átszervezésnél, 1997-ben a két parancsnokságot haderőnemi vezérkarrá „emelték”, s ezeket a stratégiai felülvizsgálat (1999–2000) eredményeképpen 2001-ben újra visszaalakították MH Szárazföldi Parancsnoksággá, illetve MH Légierő Parancsnoksággá. Integrálták 2001-ben a HM-et és a Honvéd Vezérkart (HVK) is, így megint egységes minisztérium irányította a védelempolitikát és a haderőt. NATO-mintára 2007. január 1-jével jött létre az MH Összhaderőnemi Parancsnokság Székesfehérváron. 2019-ben *egy dezintegrációs átszervezéssel* visszatértek az 1989-es modellhez (külön HM és külön MHP), bár a részletek (a volt HVK új funkciói, a szemléltőségek megalakítása, a hadműveleti vezetés új rendje stb.) már a 21. századi követelmények szerint formálódnak.

A rendszerváltozás utáni vezetési átalakítások azonban nemcsak a felső szintű katonai vezetési struktúrát érintették, hanem *kiterjedtek a teljes támogatási és kiszolgálási háttérstruktúrára* (az oktatástól a logisztikán át az egészségügyig, gondoljunk például a Honvéd-kórház ma is jelen lévő problémáira).

Az 1989-ben bejelentett *létszámcsoökkentés* is szinte „bekódolt eleme” volt valamennyi későbbi haderőreformnak. Az első nagy csökkentési hullám 1994-re 90 ezer fős haderőt eredményezett. A NATO-ba az MH már 55 ezer fővel „lépett be”. A sorkatonai szolgálat békeidőszaki megszüntetésekor és az önkéntes haderő felállításakor, 2004-ben a hadsereg létszáma már csak 36 ezer fő volt. A 2000-es évek közepétől egy évtizeden át az MH létszáma 30 ezer főben stabilizálódott. A folyamat megfordítása 2018-ban indult el, amikor az Országgyűlés az MH létszámát 37 650 főben határozta meg.

A *védelmi költségvetés csökkentése* is végigkísérte a haderő átalakítását: az 1989. évi GDP 2,64%-os védelmi költségvetése 1994-re 1,49%-ra csökkent. A NATO-tagságra való felkészülés időszakában a kormányzat növelte a katonai kiadásokat, és 1999-ben, amikor NATO-tagok lettünk, a védelmi büdzsé elérte az 1,65%-ot. Az első Orbán-kormány alatt a kiadások 2001-ben 1,8%-os csúcsra emelkedtek. Ezt követően megindult a védelmi költségvetés lassú csökkentése, amely a 2004-es EU-tagság után felgyorsult, és 2005-ben már csak 1,25% lett. A szocialista-liberális kormány alatt a katonai kiadások 1,1–1,3% között mozogtak. A védelmi büdzsé 2012-től lezuhant 1% alá, 2014-ben érte el a mélypontot 0,86%-kal. Az MH költségvetési helyzete csak 2016-tól kezdett javulni: 2018-ban – az év közbeni 140 Mrd Ft-os megerősítést is figyelembe véve – már megközelítette az 1,4%-ot. 2024-re vállaltuk, hogy elérjük a NATO által követelt GDP 2,0% nagyságú védelmi költségvetést.

A rendszerváltozás kori haderőreform negyedik elemét a magyar hadiipar új helyzethez történő alakítása képezte. Sajnos ezen a területen is nehéz a felzárkózás, mert a magyar

védelmi ipar lehetőségei igen korlátozottak. Nemcsak azért, mert Magyarországon a rendszerváltozás előtt sem gyártottak repülőgépet, helikoptert, harckocsit vagy tüzérségi löveget, hanem mert a politikai, gazdasági és katonai változások miatt a védelmi ipar gyakorlatilag összeomlott. A megrendelések radikális visszaesése, a hadiipari vállalatok privilegizált helyzetének megszűnése és a spontán privatizáció miatt ma az ágazat csak töredéke a régi nagyságának. 2016-ban a magyar hadiipar 1700 főt foglalkoztatott, 31 Mrd Ft-os forgalmat bonyolított, nem sokkal többet, mint 1988-ban, de az akkori termelési érték ma 230 Mrd Ft-nak felelne meg. Az év során 496 cégnek volt hadiipari tevékenységi engedélye, 240 vállalkozás bírt külkereskedelmi engedéllyel, de igazi fegyvergyártó kapacitással nem rendelkezünk. Ezért folyik ma a magyar hadiipari (kézifegyver- és lőszergyártási) kapacitás kiépítése Kiskunfélegyházán.

Az 1989-es reform *egyetlen változatlan pontja* a polgári védelem BM-alárendeltségben (jelenleg a Katasztrófavédelmi Főigazgatóság keretében) történő folyamatos működtetése. Nemrégén a HM olyan törvényi változtatásokba kezdett, ami a polgárvédelmi kapacitások erősítését célozza meg.

Összességében a könyv a rendszerváltozás kori haderőreform lényeges csomópontjait ragadta meg, figyelemre méltó olvasmány: sok esetben az olvasó úgy érzi, hogy nem a múltat, hanem a jelent olvassa. Az elismerés nemcsak a szerzőt, hanem a Veritas Történetkutató Intézetet is megilleti, amely kutatási „radarjait” a haderő és a védelempolitika irányába is fordította. Javaslom a könyvet elolvasásra mindazoknak, akiket érdekel, hogyan indult a Magyar Honvédség átalakítása három évtizeddel ezelőtt.

Kiss Dávid: *A magyar haderő átalakítása 1987 és 1992 között* (Veritas Könyvek 14.)
Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2018, 356 oldal